
Ayıntap Rüşdiyesi

Ünal TAŞKIN*

Özet

Rüşdiyeler, Osmanlı eğitim modernleşmesinin önemli kurumlarından biridir. Başlangıçta devletin ihtiyaç duyduğu memuru yetiştirme gayesiyle teşkil olunan rüşdiyeler, daha sonra ülke sathında yaygınlaşmıştır. Devletin eğitim kurumlarına ihtiyaç duyulan hemen her vilayetinde yeni okullar tesis edilmiş, okulsuz bölge kalmaması için gayret gösterilmiştir. Bu okullardan biri de Ayıntap Rüşdiyesidir. Bu çalışmada Ayıntap Rüşdiyesi ile ilgili bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Eğitim, Rüşdiye, Ayıntap

Rusdiye's of Ayıntab

Abstract

Rusdiyes are one of the important institutions of Ottoman educational modernization. They were established to train civil servants for the state later spread throughout the country. New schools have been established in almost every province where the state's educational institutions are needed, and efforts have been made to ensure that there are no areas without schools. One of these schools is *Rusdiye's of Ayıntab*. In this study, it will be tried to give information about *Rusdiye's of Ayıntab*

Keywords: Education, *Rusdiye*, Ayıntap

Giriş

Osmanlı Devleti'nde rüşdiyelerin açılmasına zemin hazırlayan gelişmeler II. Mahmud devrinin sonlarına denk gelmekle birlikte, asıl faaliyetler Sultan Abdülmecid döneminde yayınlanan Avrupaî tarzda yeni bir eğitim sistemini öngören fermanla başlamıştır. Osmanlılarda sıbyan mekteplerinin programının takviyesiyle meydana getirilen orta seviyedeki okullara Rüşdiye veya Rüşdi adı veriliyordu. İlk açılan rüşdiyeler (Mekteb-i Maârif-i Adlî ve Ulûm-ı Edebiye), memur yetiştirmek ve mevcut memurların mesleki bilgilerini arttırmak üzere kurulmuşlardı. II. Mahmud tarafından 5 Şubat 1839 tarihinde açılan rüşdiyelerin, önceleri sıbyan mekteplerinin üstünde *sınıf-ı sâni* olarak açılmasına karar verilmişken, daha sonra bunların adının Rüşdiye olması kararlaştırılmış ve Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti kurulmuştu. İlk

* Doç.Dr., Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: utaskin@adiyaman.edu.tr

açıldığında eğitim süresi 4 yıl olan rüşdiyelerin, 21 Mart 1850'de Dârülmaârif'in açılmasıyla eğitim süreleri 6 yıla çıkarıldı. Fakat sonraki yıllarda yeni düzenlemelerle 1863'te 5, 1869'da 4, son olarak 1892'de ise 3 yıla indirildi¹.

1867'ye kadar rüşdiyelere yalnızca Müslüman öğrenciler alınırken, bu seneden sonra gayrimüslim çocuklarının da rüşdiyelere alınmasına başlanmıştır². Bunun yanında kızların eğitilmesi için rüşdiyelerin kızlara mahsus olanlarının açılmasına karar verildi. İlk açılan kız rüşdiyelerinde öğrencileri okutacak bayan öğretmen olmadığı için, nakış derslerini bayanlar, diğer dersleri ise erkek öğretmenler veriyordu. Bu okullara kadın öğretmen yetiştirmek üzere 1870 yılında, Dârümuallimât açılmıştır³.

İstanbul'da rüşdiyeler yaygınlaştıkça, vilayetlerde de açılması için 1853 yılında bir karar alınmıştır. 1869 yılında ilan edilen Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nde rüşdiye mektebi açılacak yerlerin özellikleri belirlenerek açıklamalarda bulunulmuştur. Buna göre, beş yüz haneden fazla olan kasabalarda, halkı sadece Müslüman ise bir İslam rüşdiyesi, yalnız Hristiyan ise bir Hristiyan rüşdiyesi açılabilirdi. Halkı karışık olan yerlerde ise gayrimüslim halkın yüz haneden fazla olması, rüşdiye açılabilmesi için yeterli görülüyordu⁴.

Osmanlılarda ilk rüşdiye mektepleri özel bir girişim sonucunda açılmıştır. Modern Osmanlı-Türk eğitiminin öncülerinden biri olan Kemal Efendi, 1847 yılında, İstanbul'da rüşdiyelere model olmak üzere ilk kez pilot mektep olarak iki rüşdiye mektebi açmış ve finansmanını da kişisel bütçesinden karşılamıştı. Bâbîâli'ye, bu mekteplere devam eden talebelerin kısa zamanda Arapça, Farsça, aritmetik ve coğrafya konularında başarı gösterdiklerinin kanıtlanması üzerine, ertesi yıl rüşdiyelerin sayısı beşe çıkarıldı⁵. Rüşdiyelerin mezun vermesiyle saray ve Bâbîâli'nin büyük ümit bağladığı askerî idâdîler, nitelikli öğrenciler bulmuş oldu. Aynı şekilde Tanzimat devrinden itibaren açılmaya başlanan sivil orta/yükseköğretim kurumları için de öğrenci kaynağı oluşturdu⁶. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin nüfus açısından uygun potansiyele sahip hemen her yerinde bu okulların açılması için çaba gösterildi. Her ne kadar İstanbul'da rüşdiyelerin açılışı, sınıf-ı sâni olarak 1839, müstakil mektep olarak 1847 olsa da, devletin diğer bölgelerinde daha geç tarihleri bulmuştur.

Rüşdiyelerin Müfredatı

Rüşdiyelerin programı da çeşitliliğine göre değişiklikler göstermiştir. Genel olarak bu mekteplerin, hem yükseköğretime, hem mesleğe yönelik programları uyguladığı görülmektedir. Rüşdiye mekteplerine bir iki defa Kur'an-ı Kerim'i hatmetmiş ve ilm-i hal okumuş olan öğrencilerin alınması öngörülmüştür. Bu mektepte okunacak dersler ise Türkçe, Tuhfe ve Nuhbe, Sübha-i Sıbyan gibi dil, Birgivi Risalesi ve diğer ahlâk kitapları, hatt ve kitâbet dersleri

¹ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara, 1964, s. 44.

² Cahit Baltacı, "Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim", *Türkler*, XI, 2002, s. 455.

³ Muammer Demirel, "Türk Eğitim Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", *Türkler*, XV, 2002, s. 54.

⁴ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara, 1988, s. 93; M. Demirel, "Türk Eğitim Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", s. 53.

⁵ Yurdal Demirel, "Bayburt'ta Modern Bir Eğitim Kurumu: Bayburt Rüşdiyesi", *ERDEM*, 73, 2017, s. 44.

⁶ Cemil Öztürk, "Rüşdiye", *DİA*, XXXV, 2008, s. 301.

olarak programlanmıştır. Bu mektebi bitiren öğrenciler kabiliyet ve başarısına göre, kurulmuş olan yüksekokullardan istedikleri birine alınacaklardı⁷. 1846 talimatnamesine göre, buralarda Kur'an-ı Kerim, Akaid, Arapça, Hesap ve yazı öğretilmekteydi. 1848'de bu programa Farsça, Coğrafya ve Hendese ilave edildi.

1869 yılında yayınlanan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile birlikte, rüşdiyelerin de programları yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemedeki temel amaç eğitim ve öğretimin niteliğini arttırmaktı. Buna göre erkek rüşdiyelerinin programı Mebâdi-i Ulûm-ı Diniyye, Lisân-ı Osmânî Kavâidi, İmlâ ve İnşâ, Kavâid-i Arabiyye ve Farsiyye, Tersim-i Hutût, Mebâdi-i Hendese, Defter Tutma Usulü, Tarih-i Umûmi, Tarih-i Osmânî, Coğrafya, Jimnastik, Mahalli Dil derslerinden oluşmaktaydı. Ayrıca ticaret merkezlerine yakın olan okullarda dördüncü yılda başarılı olmuş öğrencilerden istekliler için Fransızca dersi de veriliyordu⁸.

1892 yılından itibaren eğitim süresi 3 yıla indirilen rüşdiyelerin programlarında yeniden bir düzenleme yapıldı. 1898 yılında tadil ve tertip edilen yeni programa göre; 1. sene 18, 2. sene 20, 3. sene 23 saat dersin verilmesi öngörülüyordu. Bu yıl itibariyle planlanan program Tablo-1'de verilmiştir.

Tablo 1. 1898 Rüşdiye Müfredatı⁹

Dersin Adı	1.Sene (Haftada)	2.Sene (Haftada)	3.Sene (Haftada)
Tecvidli Kur'an-ı Kerim ve Ulûm-ı Diniyye	3	2	2
Türkçe	7	6	4
Arapça	1	2	2
Farsça	-	1	2
Fransızca	-	-	3
Hesap	2	2	2
Hendese	-	-	1
Coğrafya	2	2	2
Tarih	-	2	2
Malûmât-ı Nâfia	1	1	1
Hüsn-i Hatt	1	1	1
Resim	1	1	1
Toplam	18	20	23

1890 yılında müfredatta bazı derslerin saatleri değiştirilmiş, Ahlâk, İlm-i Eşya ve Hıfzısıhha dersleri eklenmiş, Malûmât-ı Nâfia dersi kaldırılmıştır. Böylece rüşdiye öğrencileri 1. sene 20, 2. sene 22, 3. sene 24 saat ders almış olacaklardı¹⁰. 1904 yılında yapılan düzenleme ile 1. sene 20, 2. sene 22, 3. sene ise 21 saat ders verilmesi planlanmaktaydı. Fransızca dersi

⁷ M. Demirel, "Türk Eğitim Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", s. 45.

⁸ C. Öztürk, "Rüşdiye", s. 302.

⁹ *Umûm Mekâtib-i Rüşdiyye Mahsûs Olarak Bu Kere Tadilen ve Tertip Edilen Ders Programıdır*, Matbaa-i Amire, 1315, s. 3.

¹⁰ 1317 Maarif Salnamesi, s.230.

1900 yılından itibaren kaldırıldığı için bu programda verilecek dersler arasında bulunmuyordu. Yine İlm-i Eşya yerine Malûmât-ı Zirâiyye eklenmiş, Tecvidli Kur'an-ı Kerim ve Ulûm-ı Diniyye ayrılarak ayrı dersler haline getirilmiştir¹¹. Bu müfredat çalışmalarına rağmen, 6 Ekim 1913 tarihli Tedrisât-ı İbtidâiye Kânûn-ı Muvakkati'nin yürürlüğe girmesi neticesinde rüşdiye mektepleri, süresi altı yıl olan ibtidâi mekteplerle birleştirilmiş ve ortadan kalkmıştır¹².

Her ne kadar buraya kadar bahsettiğimiz programlar, rüşdiyelerde verilmesi gereken dersler olsa da taşrada bulunan birçok rüşdiyede bu kadar muallim istihdamı mümkün olmadığından, bahsi geçen derslerin birkaçını birden aynı muallimler vermeye çalışmıştır. Taşra rüşdiyeleri bu bakımdan birkaç muallim ile faaliyet yürüten kurumlar olarak kalmıştır. Ayıntap Rüşdiyesi de bu kurumlardan biridir. Yıllar içerisinde Fransızca, Hatt, Rika, Ahlâk, Riyâziye ve Lisân-ı Osmânî derslerinin Ayıntap Rüşdiyesinde verildiği belgelere yansımakla birlikte Muallim-i Evvel, Muallim-i Sâni ve Muallim-i Sâlis unvanlı muallimlerin müfredattaki diğer dersleri tamamladıklarını düşünmek durumundayız.

Ayıntap Rüşdiye Mektebinin Açılışı

Ayıntap Rüşdiyesi, 1870 yılında Ayıntap Kaymakamı Hacı İsmail Efendi tarafından açılmıştır. İlk kurulduğunda dört sınıftan müteşekkil olan okul, maliye tarafından idare ediliyordu. Okulun o yıllarda binası olmadığı için eğitim iki yıl boyunca Ebulhüda Medresesi'nde yapılmıştır. 1871/72 yılında ise kendi binasına taşınmıştır¹³. Mektebin ilk yıllarında muallim Mustafa Efendi vazifeli olup Necib Efendi onun muavinliğini yapmaktaydı¹⁴.

Mektep Personeli

Ayıntap Rüşdiyesi ilk yıllarında bir muallim ve bir muavin ile faaliyet yürüten bir eğitim kurumu idi. Zamanla öğrenci sayısının artmasına ve ihtiyacına bağlı olarak muallimlerin sayı ve nitelikleri çeşitlenmiştir.

Ayıntap Rüşdiyesinin ilk muallimi 1870 yılında kayıt altına alınan Mustafa Efendi'dir. Mustafa Efendi'ye Muavin olarak yerel ulemadan Necib Efendi yardımcı oluyordu¹⁵. İki yıl sonra 1872'de görülen lüzum üzerine Necib Efendi, muallim-i sâni olarak atanınca¹⁶, Mustafa Efendi muallim-i evvel oldu. Emekli olarak görevinden ayrıldığı 1906 yılına kadar 34 yıl 9 ay hizmet eden Mustafa Efendi¹⁷, Ayıntap Rüşdiyesinde en uzun süre görev yapan muallim-i evveldir. Mustafa Efendi'nin emekliye ayrılmadan yaklaşık bir yıl önce 1905'te ders zamanında

¹¹ Uğur Ünal, *II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907)*, Ankara, 2008, s.231-233.

¹² Ali Rıza Gönüllü, "Alanya Rüşdiye Mektebi (1861-1913)", *ERDEM*, 73, 2017, s. 72.

¹³ Özlem Muraz Budak, "Ayıntap Kazası Eğitim Kurumları (1839-1876)", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(17), 2018, s. 286.

¹⁴ 1287 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 76; 1288 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 75; 1289 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 76.

¹⁵ 1287 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 76; 1288 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 75; 1289 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 76.

¹⁶ BOA, MF.İBT., 2/7.

¹⁷ BOA, ŞD., 1043/17.

okulda olmak kaydıyla iki ay izinli sayılan Necip Efendi, muallim-i evvel olmak için imtihana girmek üzere Dersaadet'in yolunu tutmuştu¹⁸. Muhtemelen bu imtihan sonucuna bağlı olarak Necip Efendi, 1906'da Mustafa Efendi'nin emekli olmasıyla birlikte muallim-i evvel olarak atanmıştır¹⁹.

Ayıntap Rüşdiyesinde diğer kadroları işgal eden muallimlerin de pek değişmediğini görüyoruz. Sadece Fransızca dersleri için istihdam edilen muallimler zaman içerisinde farklılık göstermektedir. Bunun dışında sürekli olmasa da hatt ve rika muallimliği yapan kişi de değişmemekteydi.

Mustafa Efendi'nin emekli olmasından sonra 1906'da okulun kadrosuna Süleyman Efendi de katılmıştır²⁰. Süleyman Efendi'nin mektebe tayini okul hiyerarşisi içinde bir karmaşaya neden olsa da sonuç olarak Ahmed Hamdi Efendi'nin muallim-i sâni, Süleyman Efendi'nin ise muallim-i sâlis olarak görev tanımları belirlenmiştir²¹. Ayıntap Rüşdiyesi muallim-i evveli Mustafa Efendi'nin emekliliğinin ardından mektebe tayin edilen Süleyman Efendi ile ilgili yapılan bir şikâyette, Süleyman Efendi'nin çamaşırlarını öğrencilerin evlerine gönderdiği, öğrencilerden yiyecek talep ettiği ve izinsiz olarak İstanbul'a gittiği aktarılmıştır. Ayrıca Ayıntap'a gelmeden önce görev yaptığı Hüdavendigâr'da (Kirmastı) kötü bir şöhrete sahip olduğu vurgulanmıştır ve Ayıntap'a tayin edilmemesi talep edilmiştir. Sonuç olarak muhakeme edilmesine karar verilmiş ancak mahkûmiyeti olmadığından azledilememiştir²². Mustafa Efendi'nin emekliliği sonrası mektebin idaresinde de sıkıntı yaşandığını 1908 yılında Mazhar Kemal ve Asım Nuri imzalarıyla gönderilen, mektebin muallim-i evvelinin sekiz aydan beri hasta olduğu ve yerine vekil olarak bıraktığı zatın mektebi yönetemediği için öğrencilerin istifade edemediğini beyan eden ihbarnameden anlıyoruz²³. Son olarak mektepte 1906-1907 eğitim yılına ait imtihan cetvellerinde tahrifat yapıldığı yönünde bir şikâyet üzerine 1910 yılında tahkikat başlatılmış²⁴, Abdullah Necip Efendi tarafından bu usulsüzlüğün yapıldığı iddia edilmiş ve öğrencilere şahadetname verilmek üzere yeniden imtihan yapılması için izin istenmiştir²⁵. 1911 yılında tahkikatın sonucunda bir tahrifatın yapılmadığına kanaat getirilmiş²⁶ olmasına karşın mektebin bu durumla ilgili meşguliyeti yaklaşık dört yıl sürmüştür.

¹⁸ BOA, MF.İBT., 158/17.

¹⁹ BOA, MF.MKT., 918/17.

²⁰ BOA, MF.MKT., 968/64.

²¹ BOA, MF.MKT., 703/47-70.

²² BOA, MF.MKT., 941/76; BOA, MF.MKT., 966/53.

²³ BOA, MF.İBT., 210/99.

²⁴ BOA, MF.İBT., 284/73.

²⁵ BOA, MF.İBT.270/59.

²⁶ BOA, MF.İBT., 306/39.

Tablo 2. Ayıntap Rüşdiyesi Muallimleri²⁷

Yılı	Muallim-i Evvel	Muallim-i Sani	Muallim-i Salis	Hatt-Rika Muallimi	Fransızca Muallimi	Riyaziye-Ahlak Muallimi
1890	Hacı Mustafa Efendi	Abdullah Necib Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Mehmed Şakir Efendi	Ohannes Efendi	-
1891	Hacı Mustafa Efendi	Abdullah Necib Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	-	Ohannes Efendi	-
1892	Hacı Mustafa Efendi	Abdullah Necib Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	-	Ohannes Efendi	-
1893	Hacı Mustafa Efendi	Abdullah Necib Efendi	Ahmed Hamdi Efendi			
1894	Hacı Mustafa Efendi	Abdullah Necib Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	-	-	-
1895	Hacı Mustafa Efendi	Abdullah Necib Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	-	Cemil Efendi	-
1896	Hacı Mustafa Efendi	Abdullah Necib Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	-	-	-
1897	Hacı Mustafa Efendi	Abdullah Necib Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	-	-	-
1898	Hacı Mustafa Efendi	Abdullah Necib Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Mehmed Şakir Efendi	Ahmed Cevdet Efendi	-
1899	Hacı Mustafa Efendi	Abdullah Necib Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Mehmed Şakir Efendi	Ahmed Cevdet Efendi	-
1900	Hacı Mustafa Efendi	Abdullah Necib Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Mehmed Şakir Efendi	-	Ahmed Cevdet Efendi
1901	Hacı Mustafa Efendi	Abdullah Necib Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Mehmed Şakir Efendi	-	Ahmed Cevdet Efendi
1902	Hacı Mustafa Efendi	Abdullah Necib Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Mehmed Şakir Efendi	-	Ahmed Cevdet Efendi
1903	Hacı Mustafa Efendi	Abdullah Necib Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Mehmed Şakir Efendi	-	
1904	Hacı Mustafa Efendi	Abdullah Necib Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Mehmed Şakir Efendi	-	-
1905	Hacı Mustafa Efendi	Abdullah Necib Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Mehmed Şakir Efendi	-	-
1906	Hacı Mustafa Efendi	Abdullah Necib Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Mehmed Şakir Efendi	-	-
1908	Abdullah Necib Efendi	Ahmed Hamdi Efendi	Süleyman Efendi	Mehmed Şakir Efendi	-	-

²⁷ 1308 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 127; 1309 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 92; 1310 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 160; 1312 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 202; 1313 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 182; 1314 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 184; 1315 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 189; 1316 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 202; 1317 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 202; 1318 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 216; 1320 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 229; 1321 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 231; 1322 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 236; 1323 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 248; 1324 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 236; 1326 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 231; 1316 Maarif Salnamesi, s. 1010; 1317 Maarif Salnamesi, s. 1110; 1318 Maarif Salnamesi, s. 1252-1253; 1319 Maarif Salnamesi, s. 530; 1321 Maarif Salnamesi, s. 458.

1900 yılında rüşdiye müfredatından Fransızca dersi kaldırılınca, okullarda istihdam edilmiş olan Fransızca muallimleri, başka derslerle yetkilendirildiler. Ayıntap Rüşdiyesinde o dönem Fransızca muallimi olarak görev yapan Ahmed Cevdet Efendi, Riyâziye muallimi olarak görevlendirildi. Fakat Ahmed Cevdet Efendi, ihtisasının riyâziyeden ziyade Lisân-ı Osmânî dersine daha uygun olduğunu beyan edince, tebdilen bu göreve aktarılması uygun görüldü²⁸. Ancak salname kayıtlarından anladığımız kadarıyla Ahmed Cevdet Efendi, 1903 yılına kadar Riyâziye ve Ahlâk derslerine girdi²⁹. 1903'te Lisân-i Osmânî dersine giren kişi ise mektebin muallim-i sânisî Abdullah Necib Efendi idi³⁰. II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte 1900 yılında müfredattan çıkarılan Fransızca dersleri yeniden rüşdiye programlarına dâhil edildi. Böylece 1909 yılı itibarıyla rüşdiyelere yeniden Fransızca muallimleri atanmaya başladı. Ayıntap Rüşdiyesi Fransızca muallimliğine ise Halep Sultânîsi mezunu olup Ayıntap'ta ikamet eden Mustafa Fehmi Efendi baş vurmuş ve atanmıştır³¹. Fakat taşra rüşdiyelerinde bu dersi okutacaklara ne suretle maaş verileceği bildirilmemiş olduğundan, Mustafa Fehmi Efendi atanmış olmasına rağmen, bütçe tasdikinin gelmesi beklenmiştir³². Dolayısıyla mektebin 1908 yılı kadrosuna bu tarihten itibaren Mustafa Fehmi Efendi'yi de eklemek icap etmektedir.

1909 yılında Cuma-i Bala'dan mektebe naklen atanan İbrahim Efendi'nin³³ okulun kapanmasına kadar muallim-i evvel olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır. Zira 1912 yılında Ayıntap Belediye Reisi Mustafa Nuri, mektebin, valinin keyfiyeti sonucu kapatılmasıyla çocukların sokaklarda dolaştığını ve belediyeye müracaat ederek muallim İbrahim Efendi'nin görevine devam etmesini talep ettiklerini belirten dilekçesi, bu tarihe kadar İbrahim Efendi'nin görevini yürüttüğünü göstermektedir³⁴.

Mektebin personellerinden biri olarak bevvabdan da bahsetmek gerekir. Ayıntap Rüşdiyesi'ndeki ilk bevvab kaydı 1895 yılına ait bir devam-devamsızlık cetvelinde karşımıza çıkmaktadır. Eldeki en erken tarihli kayıt olan bu vesikada bevvab olarak Mehmed Ali Efendi'nin ismi geçmektedir. Yine aynı belgeden mektepte görev yapan Şeyh Mehmed Efendi adında bir de mubassır olduğunu öğreniyoruz³⁵. Ancak daha sonra mektepte görev yapan bir mubassır kaydına rastlayamıyoruz. Diğer yandan 1895 yılında bevvab olarak kaydedilen Mehmed Ali Efendi'nin yeniden belgelerde adının geçmesi 1905 yılını bulmakta³⁶ ve 1908 yılına kadar görevde olduğu ortaya çıkmaktadır³⁷.

²⁸ BOA, MF.MKT., 550/52.

²⁹ 1318 Maarif Salnamesi, s. 1252-1253; 1319 Maarif Salnamesi, s. 530.

³⁰ 1321 Maarif Salnamesi, s. 458.

³¹ BOA, MF.İBT., 223/65

³² BOA, MF.MKT., 1108/5.

³³ BOA, MF.İBT., 249/61.

³⁴ BOA, MF.İBT., 357/30.

³⁵ BOA, MF.İBT., 47/45.

³⁶ BOA, MF.İBT., 157/114; BOA, MF.İBT., 162/16.

³⁷ 1326 Halep Vilayet Salnamesi, s. 231.

İhtiyaçlar

Rüşdiye öğrencileri için gerekli görülen eğitim-öğretim malzemeleri ve idari işlerde kullanılacak vesika temininin, maârif kütüphanesinden yapılan istekle karşılanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. 1872-73 yıllarında talep edilen malzemeler tâlim-i fârsî, jurnal varakası, ders cetveli, rüşdiye nizamnâmesi, maârif nizamnâmesi, şahadetnâme ile yevmiye ve şehriye cetvellerinden oluşmaktaydı³⁸. 1875 yılında talep edilen liste daha çeşitlenerek karşımıza çıkmaktadır. Bu yıl için Ayıntap Rüşdiye Mektebi tarafından istenen ve maarif kütüphanesinden gönderilen kırtasiye Tablo-3'te verilmiştir.

Tablo 3. Ayıntap Rüşdiyesi'nin Talep Ettiği Eğitim Malzemeleri³⁹

Emsile	30
Maksûd	40
Avâmîl	40
Ezhâr	40
Risâle-i Ahlâk	50
Dürr-i yektâ	40
Nasihât-i hükemâ	30
Muhtasar Hesab Risâlesi	40
Binâ	50
Mikyas-ı Cedîd Risâlesi	20
Gülistan	30
Mi'yâru'l-keâm	30
Sukûtü'l-keâm	30
Muhtasar Münşeât	20
Veza'if-i Etfâl	40
Toplam	520

Bunlar dışında mektebin bazı tahsisatlarının olduğu anlaşılmaktadır. Mesela, 1907'de rüşdiyenin yakacak ihtiyacının müteferrik tahsisatı olduğu için karşılanamayacağı bildirilmiştir⁴⁰. Diğer yandan mektebin fiziksel eksikliği de zaman içerisinde sıkıntıya sebep olmuştur. 1910 yılında yazılan bir dilekçede mektebin kendine ait bir teneffüs alanı bulunmadığından cami civarında yapılan Jimnastik derslerine ve teneffüs saatlerinde dışarıya çıkan öğrencilerin arasına dışarıdan birçok kişinin dâhil olduğu, bunlar arasında ahlaksız bazı şahısların da bulunduğu kaydedilmiştir. Ek olarak mektebin helasının olmadığı ve ihtiyaç halinde umumi abdesthanelerin mecburen kullanılmak zorunda kaldığı da belirtilmiştir. Bu

³⁸ BOA, MF.İBT., 2/63; BOA, MF.İBT., 2/73; BOA, MF.MKT., 11/82.

³⁹ BOA, MF.MKT., 25/21; BOA, MF.MKT., 25/121.

⁴⁰ BOA, MF.MKT., 1037/66.

durumun önüne geçilebilmesi için mektebe bir teneffüs alanı ve uygun bir yerde de hela yapımı istenmiştir⁴¹.

Sonuç

Ayıntap Rüşdiyesi –bazı ufak değişiklikler dışında- uzun yıllar aynı kadro tarafından idare edilen tipik bir taşra rüşdiyesi hüviyetindeydi. Salname kayıtlarında öğrencilerin sayıları ile ilgili bir karmaşa gözükse de genel itibarıyla 100-200 arasında öğrenci sayısına sahipti⁴². Okulun fiziki ve kadro eksiklikleri olmasına karşın kapanıncaya kadar Ayıntap'ta faaliyet yürütmüş ve halkın teveccühünü kazanmış bir kurum olmuştur. Mektebin ders kitaplarının, araç ve gereçlerinin temini Maârif Kütüphanesi vasıtasıyla halledilmiş gibi gözükmektedir. Mektepte Fransızca, Hat, Rika, Ahlâk, Riyâziye ve Lisân-ı Osmânî gibi ismen zikredilen derslerin verildiği görülmektedir. Fakat bu derslerin rüşdiye programlarını tam olarak ifade ettiğini söyleyemeyiz. Rüşdiye programlarında olan derslerin ise Muallim-i Evvel, Muallim-i Sâni ve Muallim-i Sâlis unvanlı muallimler tarafından tamamlandığını kabul etmek durumundayız.

⁴¹ BOA, MF.İBT., 269/94.

⁴² Arşiv belgelerinde de öğrenci sayıları ifade edilirken “ 110 nefere balığ”, “130’u aşkın” gibi yuvarlak sayılar verilmiştir. Devam cetvellerinde ayrıntılı bilgiler verilmesine rağmen, elde mevcut bu vesikaların sayısı oldukça az olduğundan dönemler arası sağlıklı bir tablo oluşturma imkânı yoktur. Vilayet salnamelerinde 1882-1890 yılları arasını kapsayan öğrenci sayıları hep aynıdır. Diğer yandan 1898-1904 yılları arasında tutulan ve karşılaştırma imkânı bulduğumuz vilayet salnameleri ile maarif salnamelerinde verilen rakamlar ise, 1899-1900 hariç olmak üzere, birbirleriyle uyuşmamaktadır. Bu karmaşadan dolayı öğrenci sayıları ile ilgili bir başlık açılmamıştır. Öğrenci sayılarını karşılaştırmak için bkz. BOA, MF.İBT., 47/45; BOA, MF.İBT., 139/19; BOA, MF.İBT., 157/114; BOA, MF.İBT., 162/16; 1300 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 115; 1302 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 204; 1303 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 225; 1305 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 215; 1306 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 213; 1307 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 188; 1315 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 189; 1316 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 202; 1317 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 202; 1318 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 216; 1320 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 229; 1321 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 231; 1322 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 236; 1323 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 248; 1324 Haleb Vilayet Salnamesi, s. 236; 1316 Maarif Salnamesi, s. 1010; 1317 Maarif Salnamesi, s. 1110; 1318 Maarif Salnamesi, s. 1252-1253; 1319 Maarif Salnamesi, s. 530; 1321 Maarif Salnamesi, s. 458.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Maârif Nezâreti Tedrisât-ı İbtidâiye Kalemî

2/7, 2/63, 2/73, 47/45, 139/19, 157/114, 158/17, 162/16, 210/99, 223/65, 249/61, 269/94, 270/59, 284/73, 306/39, 357/30.

Maârif Nezâreti Mektubi Kalemî

11/82, 25/21, 25/121, 550/52, 703/47-70, 918/17, 941/76, 966/53, 968/64, 1037/66, 1108/5.

Şura-yı Devlet

1043/17.

Salnameler

Vilâyet Salnameleri

1287, 1288, 1289, 1300, 1302, 1303, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, 1310, 1312, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1320, 1321, 1322, 1323, 1324, 1326 tarihli Haleb Vilâyet Salnameleri

Maârif Salnameleri

1316, 1317, 1318, 1319, 1321 tarihli Maârif Salnameleri

Tetkik Eserler

BALTACI, Cahit, “Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Öğretim, *Türkler*, XI, 2002, s. 446-462.

BUDAK, Özlem Muraz, “Ayıntap Kazası Eğitim Kurumları (1839-1876)”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(17), 2018, s. 277-294.

DEMİREL, Muammer, “Türk Eğitim Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri”, *Türkler*, XV, 2002, s. 45-60.

DEMİREL, Yurdal, “Bayburt’ta Modern Bir Eğitim Kurumu: Bayburt Rüşdiyesi”, *ERDEM*, 73, 2017, s. 43-64.

GÖNÜLLÜ, Ali Rıza, “Alanya Rüşdiye Mektebi (1861-1913)”, *ERDEM*, 73, 2017, s. 65-88.

KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara, 1988.

ÖZTÜRK, Cemil, “Rüşdiye”, *DİA*, XXXV, 2008, s. 300-303.

Umûm Mekâtib-i Rüşdiyeye Mahsûs Olarak Bu Kere Tadilen ve Tertib Edilen Ders Programıdır, Matbaa-i Amire, 1315.

UNAT, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış*, Ankara, 1964.

ÜNAL, Uğur, *II. Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907)*, Ankara, 2008.
